

Εγκυμοσύνη - Γέννα - Νεογέννητο και Ελληνική λαϊκή παράδοση

Θέμις Ζάχου*, Χαρά Τζαχρήστα**

* Διευθύντρια της Μονάδας Νεογέννητων, Προαγωγής Μητρικού Θηλασμού, Τράπεζας Μητρικού Γάλακτος, του Γενικού Νοσοκομείου – Μαιευτηρίου Αθηνών "ΕΛΕΝΑ ΕΛ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ".

** Προϊσταμένη μαία του Τμήματος Μητρικού Θηλασμού, Τράπεζας Γάλακτος, του Γενικού Νοσοκομείου – Μαιευτηρίου Αθηνών "ΕΛΕΝΑ ΕΛ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ".

Η εργασία αυτή παρουσιάζει τα ήθη και τις δοξασίες του ελληνικού λαού γύρω από την εγκυμοσύνη, τη γέννα και το νεογέννητο, τις θετικές μεταξύ τους σχέσεις και τη θέση της οικογένειας, της κοινωνίας και της θρησκείας απέναντι στη γυναίκα, κατά την προνομιακή γι' αυτήν περίοδο της ζωής της, και του νεογέννητου.

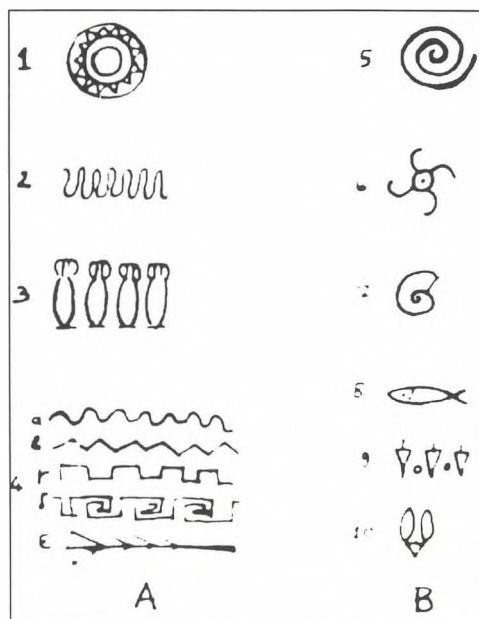
Να κάνει παιδιά είναι κοινωνική υποχρέωση. Η υποχρέωση αυτή αποτελεί την ουσία του γάμου και είναι από τις θεμελιώδεις δοξασίες της ελληνικής κοινωνίας: "Τα παιδιά είναι ευλογία Θεού".

Όταν η γυναίκα μένει έγκυος, όλοι εκδηλώνουν τη χαρά τους με φροντίδες για τη φυσιολογική της κατάσταση. Δεν την αφήνουν να κάνει βαριές δουλειές, όπως να σκάβει στο χωράφι, να φέρνει νερό από μακρινές αποστάσεις – για να "μην το ρίξει!" – να μην υπερβάλει τις δυνάμεις της, να μένει περισσότερο στο σπίτι ξεκούραστη και ιδιαίτερα τους τελευταίους μήνες της εγκυμοσύνης.

Η διατροφή της εγκύου είναι ιδιαίτερη φροντίδα για συγγενείς και γείτονες και ακολουθεί ορισμένους κανόνες. Η έγκυος γυναίκα πρέπει να τρώει ό,τι θέλει, αλλιώς θα αποβάλλει. Αν θέλει να φάει ελιές, θα τις φάει, γιατί αν τις στερηθεί το νεογέννητο θα βγάλει ελιά στο σώμα. Υπάρχουν, όμως, ορισμένα είδη τροφών

που απαγορεύονται, όπως το χοιρινό κρέας "γιατί βαραίνει το στομάχι".

Στην παρακάτω φωτογραφία, στη στήλη Β, βλέπουμε σύμβολα, τα οποία είναι εγχάρακτα – ανάγλυφα, λαϊκά ιατρικά παραγγέλματα. Στήλη Β (από πάνω προς τα κάτω): Σημαίνει ότι απαγορεύεται να βγαίνει στον ανεμοστρόβιλο, να μην πηγαίνει σε μύλο να αλέσει, να μην τρώει σαλίγκαρους – για να μην βγάξει σάλια

το παιδί – να μην τρώει ψάρι – για να μην γίνει βουβό και σπαρταράει σαν το ψάρι (επιληψία) – να μην τρώει κόκκινες πιπεριές και κοκκινίζουν τα μάτια του, να μην τρώει λαγό – για να μην λαγοκοιμάται.

Η έγκυος γυναίκα βρίσκεται σε ξεχωριστή, ειδική κατάσταση, "είναι σε άλλη αράδα", και υπάρχουν κίνδυνοι. Έχει το ένα πόδι στο λάκκο. Είναι ευάλωτη και αδύναμη, "σαν το γυαλί που ραγίζεται", και όλοι της εύχονται "καλή λευτεριά" γιατί τη θεωρούν φυλακισμένη από την ειδική φυσική της κατάσταση, από την οποία ο τοκετός θα την ελευθερώσει.

Η έγκυος γυναίκα βρίσκει ψυχική και ηθική βοήθεια στη θρησκεία. Η Παναγία θεωρείται το αρχέτυπο της ιδανικής γυναίκας και μητέρας, και σ' αυτήν επικεντρώνεται ο σεβασμός της για να τη βοηθήσει και να την προστατεύσει.

Από τον πέμπτο μήνα της εγκυμοσύνης επιτρέπεται στην έγκυο γυναίκα να κάθεται με τα πόδια ανοιχτά – για να αισθάνεται πιο άνετα. "Κάθεται χάβδα". Στάση, που – για τη γυναίκα θεωρείται απρεπής, προκλητική και απαγορευμένη – επιτρέπεται στη μέλλουσα μητέρα, γιατί η ειδική της κατάσταση το επιβάλλει.

Σύμφωνα με το ρόλο της Ελληνίδας στην κοινωνία, το σπίτι της είναι το καταφύγιό της και το ιδανικό μέρος για να γεννήσει το παιδί της. Ο σύζυγος βρίσκεται κοντά της για να της συμπαρασταθεί, και σε πολλά μέρη της Ελλάδας πρέπει να κάνει ορισμένες τελετουργίες για να προλάβει μια δύσκολη γέννα.

Ο ρόλος της μαίας (μαμής) είναι ανθρωπιστικός και το έργο της θεωρείται ιερό. Οι μαίες ασκούσαν το επάγγελμα "για την ψυχή τους" και όχι για τα χρήματα, που θα έπαιρναν. Όταν η εγκυμοσύνη πλησίαζε στο τέλος της ειδοποιούσαν τη μαία, ώστε να βρίσκεται πάντα στην κρίσιμη ώρα. Μέσα στα καθήκοντά της ήταν να

τακτοποιήσει το δωμάτιο, που θα γινόταν ο τοκετός, να ανάψει μια μεγάλη φωτιά, ώστε ο χώρος να είναι ζεστός – για να γεννήσει η γυναίκα πιο εύκολα – και να βράσει νερό, που θα χρησιμοποιηθεί για το πλύσιμο της μητέρας.

Κατά τη διάρκεια των πόνων βοηθούσε την έγκυο γυναίκα, τοποθετώντας την σε κατάλληλη θέση, και την ενθάρρυνε να μην χάσει το κουράγιο και τις δυνάμεις της.

Στη φωτογραφία της επόμενης σελίδας βλέπουμε τα σκούρα μεγάλα ξύλινα αντικείμενα, είναι τα "λευτεροσφόντηλα", που η μαμή τοποθετούσε στο στόμα της επιτόκου, η οποία το συγκρατούσε σφιχτά ανάμεσα στα χείλη και τα δόντια της και έτσι αναγκαζόταν να εκπνέει τον εισπνεόμενο από τη μύτη αέρα μέσα από τη μικρή τρύπα του σφονηλιού, ιδίως κατά την ώρα των ωδινών. Μ' αυτό τον τρόπο

αναγκαζόταν να κάνει μικρές και γρήγορες αναπνοές, που βοηθούσαν στη χαλάρωση του τραχήλου της μήτρας.

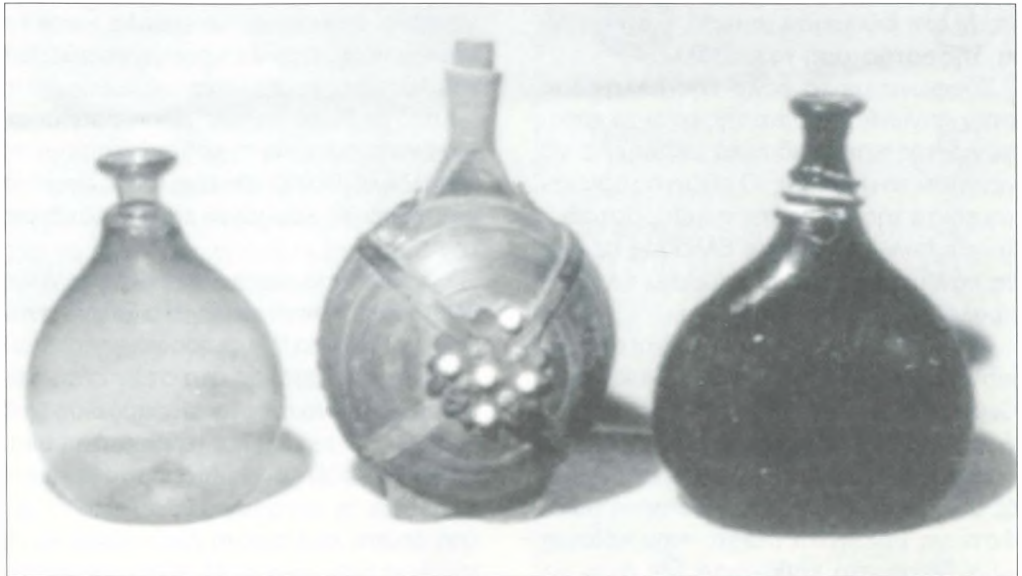
Μόλις το νεογέννητο "αναδύοταν" από το σώμα της μητέρας το έπαιρνε, έδενε τον ομφάλιο λώρο με κλωστή και τον έκοβε σε απόσταση, δυο δάχτυλα, από τη βάση του. Ο ομφάλιος λώρος, επειδή έχει σχέση με μια καινούργια ζωή, θεωρείται ιερός. Σε πολλά μέρη φυλάγεται σαν φυλαχτό, για να προστατεύσει την προσωπικότητα του παιδιού και να διαιωνίζει

ζωηρή τη σχέση του παιδιού με την οικογένεια.

Για την αποβολή του πλακούντα χρησιμοποιούσαν δοχεία με επιστόμια διαφόρου φύσεως και κατασκευής, τα "λευτεροφλάσκια" ή "λευτερομπούκαλα", τα οποία φαίνονται στην παρακάτω φωτογραφία. Μέσα σ' αυτά τα δοχεία φυσούσε δυνατά η γυναίκα – αμέσως μετά τον τοκετό – προκειμένου να αποβάλει τον πλακούντα.

Ο πλακούντας, ή "ύστερο" ή "ακόλουθο" ή "συντρόφι", θεωρείται, επίσης, ιερό αντικείμενο, γιατί είναι το όργανο που ενώνει τη μητέρα και το παιδί κατά την εγκυμοσύνη και μεγαλώνει μαζί με το παιδί. Είναι το σύμβολο της γονιμότητας λόγω της σχέσης του με τη δημιουργία μιας νέας ζωής.

Η προστασία της λεχώνας και του νεογέννητου, αμέσως μετά τον τοκετό, είναι η πρωταρχική της φροντίδα. Τα "ανοίγματα" της μητέρας θεωρούνται εξαιρετικά ευάλωτα σημεία και αυτά που χρειά-

ζονται ιδιαίτερη φροντίδα είναι ο κόλπος και τα στήθη της.

Τα στήθη της, "πηγή της τροφής του νεογέννητου", πρέπει να είναι καθαρά και σκεπασμένα όταν θηλάζει το παιδί, για να προστατεύονται από το "κακό μάτι", γι' αυτό το λόγο φορά φυλαχτό στο στήθος, τη "γαζόπετρα" ή "πέτρα της Παναγίας της Γαλακτιανής" (γαλακτίτης λίθος).

Αμέσως μετά τη γέννα η οικογένεια της μητέρας προσφέρει ειδικό γεύμα – το "τραπέζι της Παναγίας" – προς τιμήν της Μητέρας του Θεού και προστάτιδας της γέννησης, στο οποίο παίρνει μέρος η μαμή και όλοι όσοι παραβρέθηκαν στη γέννα.

Το νεογέννητο μετά το κόψιμο του λώρου, "αφαλόκομμα", σκουπίζεται με μια καθαρή ζεστή πετσέτα, του βάζουν καθαρά ρούχα και τυλίγουν το σώμα του με ένα κομμάτι ύφασμα, στενό και μακρύ, τη "φασκιά". Το "φάσκωμα" το εφάρμοζαν σε όλη σχεδόν την Ελλάδα και φαίνεται πως έχει την καταγωγή του από την αρχαιότητα.

Η νέα μητέρα και το νεογέννητο δεν ενσωματώνονται στη ζωή της κοινωνίας αμέσως μετά τον τοκετό. Μεσολαβεί μια περίοδος 40 ημερών και στο τέλος αυτής της περιόδου, μετά την επίσκεψη στην εκκλησία, το "σαράντισμα", θεωρούνται κανονικά μέλη της κοινωνίας. Κατά την περίοδο αυτή – των 40 ημερών – λεχώνα και νεογέννητο πρέπει να μείνουν στο σπίτι προστατευμένοι.

Μετά το "σαράντισμα" η μητέρα επέστρεφε στις καθημερινές της δραστηριότητες, που ήταν συνήθως δουλειές στο χωράφι. Στη φωτογραφία της επόμενης σελίδας (πάνω αριστερά) βλέπουμε τη "νάκα" ή "βλαχοκούνια" ή "σαρμανίτσα", που είναι δερμάτινο λίκνο και το χρησιμοποίησε η μητέρα για τη μεταφορά του βρέφους, που πάντα έπαιρνε στο χωρά-

φι. Όταν έφτανε στο χωράφι κρεμούσε τη "νάκα" με το παιδί στο δέντρο, τη φυσούσε ο αέρας, κουνιόταν και το παιδί κοιμόταν, ενώ αυτή βοτάνιζε ή θέριζε.

Η ιατρική σημασία της "νάκας" είναι ότι η μητέρα την τοποθετούσε, πάντα, στον αριστερό της ώμο, έτσι που το μωρό άκουγε τους χτύπους της καρδιάς της. Γενικά, το παιδί μύριζε τη μάνα του και έτσι τα δύο αντανακλαστικά (ακουστικό – οσφρητικό) ανέπτυσαν το αίσθημα της ασφάλειας του παιδιού.

Η νέα μητέρα, με τη γαλακτοφορία, εδραιώνεται ως μια δημιουργική και γόνιμη παρουσία στην κοινωνία. Το γάλα της θεωρείται αγνό, εξαγνίζουν και θεραπευτικό. Στη φωτογραφία της επόμενης σελίδας (κάτω δεξιά) βλέπουμε το τάμα της λαϊκής μάνας, για να τη βοηθήσει η Παναγία να της έρθει αρκετό γάλα. Συνήθως, όταν ταιΐζει, παρακαλεί και λέει:

"Παναγιά μου Γαλακτιανή, δώς μου το γαλατάκι μου να φάει το παιδάκι μου".

Όταν τις πρώτες μέρες, μετά τον τοκετό, οι μαστοί της λεχώνας υπερφορτιζόνταν και υπήρχε φόβος μαστίτιδας, με τη "βυζοχτένα", που βλέπουμε στη φωτογραφία της επόμενης σελίδας (πάνω αριστερά), χτένιζαν το μαστό της σταυρωτά και μ' αυτό τον τρόπο βοηθούσαν στην προώθηση και ροή του γάλακτος (σημερινό μασάζ).

Για τον ίδιο λόγο χρησιμοποιούσαν τα "αρμεχτήρια", όπως φαίνεται στην κάτω φωτογραφία της επόμενης σελίδας, που η γιάτρισσα για τις παθήσεις του μαστού, – η "κλώστρα" όπως λεγόταν – της απομυζούσε το γάλα μέχρι να αρχίσει η ροή. Το γάλα το συγκέντρωνε σε ξύλινα ή χάλκινα μικρά δοχεία.

Η ιδιαίτερη σημασία που έδιναν στο μητρικό θηλασμό φαίνεται από τη μύηση

σ' αυτόν κατά την παιδική ηλικία. Η μάνα έφτιαχνε στη μικρή κόρη μια πάνινη κούκλα, την "κουτσούνα", που είχε πάντα φουσκωτή κοιλιά και δύο "τσουπωτά βυζούλια". Η πάνινη "κουτσούνα" θα βαφτιστεί, θα παντρευτεί, θα τεκνοποιήσει και, κυρίως, θα βυζάξει.

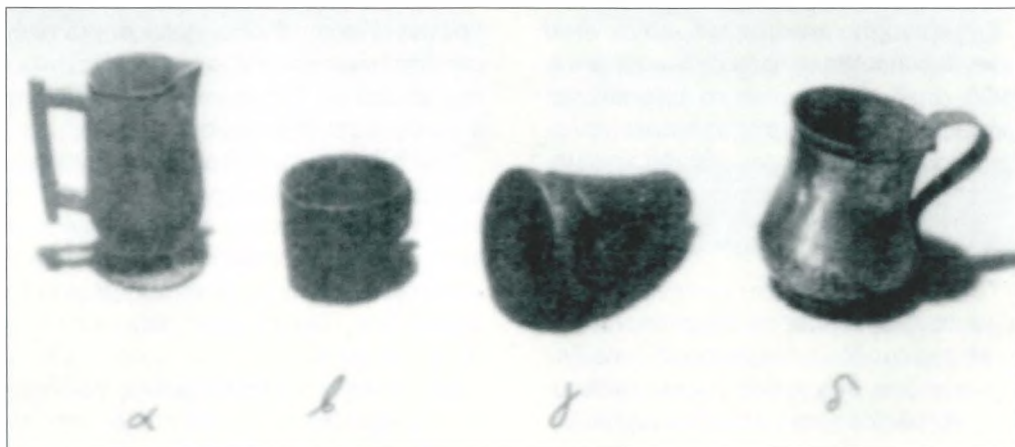
Ο πρώτος θηλασμός αρχίζει με προσευχή, γι' αυτό και τον θεωρούν το "όγδοο μυστήριο". Έτσι, δηλώνεται η ιερότητα του θηλασμού και της νέας μητέρας. Όταν το παιδί είναι "άσωστο" (πρόωρο) και δεν μπορεί να θηλάσει από τη μητέρα του το ταΐζουμε με το "βυζολόγο" ή "βυζορόι", που είναι θήλαστρο σωληνοειδές, κωνικό – από κέρατο κασίκας – για να

παίρνει μικροποσότητες, όπως φαίνεται στην παρακάτω φωτογραφία.

Τα έθιμα αυτά, ριζωμένα στην ψυχή του ελληνικού λαού, είναι η εικόνα ενός κόσμου που, εάν δεν έχει εντελώς εξαφανι-

στεί, άλλαξε, όμως, με μεγάλη ταχύτητα. Σε όλες τις αλλαγές, από τη μια κατάσταση στην άλλη, από ένα κοσμικό ή κοινωνικό κόσμο στον άλλο, υπάρχει ένα βασικό κοινό γνώρισμα, που τις συνδέει, και στο συγκεκριμένο θέμα "Εγκυμοσύνη – γέννα – νεογέννητο", το κοινό γνώρισμα είναι η "Προστασία μητέρας – παιδιού".

Ευχαριστούμε τον κ. Χρήστο Οικονομόπουλο, παιδοχειρουργό, για την ευγενή χορήγηση βιβλιογραφικού και εικονογραφικού υλικού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Λέτσας Α.: Μακεδονία, 1953.
2. Χρυσανθοπούλου Β.: An analysis of rituals surrounding birth in modern Greece. Oxford, 1984.
3. Σκανδάλης Κ., Κοντογιάννη Ε.: Ηπειρωτική Εορτή, 1983.
4. Μακρής Κ.: Κοζάνη, Μακεδονία, 1974.
5. Campbell J. K.: 1964.
6. Λουκάτος: Πληροφορίες από Λέσβο, Ήπειρο, Κρήτη.
7. Μελίδου – Κεφαλά Ν.: 1983.
8. Γαληνός: 2ος αιώνας π.Χ.
9. Οικονομόπουλος Χ. Θ.: Ο θηλασμός στην Ελλάδα κατά την Τουρκοκρατία.